

Handleiding veldonderzoek Roofvogels

De handleiding voor onderzoek bij stootvogels kan worden gezien als een supplement van het in 1993 verschenen standaardwerk de Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels, beide samengesteld en geschreven door Rob Bijlsma die al langer dan 25 jaar aan stootvogelonderzoek doet.

De pasverschenen handleiding dient verscheidene doelen, ten eerste voor mensen die eenvoudig veldwerk naar stootvogels willen uitvoeren, ten tweede ten behoeve van een standaardisatie van veldmethoden en ten derde om waarneemers te overtuigen dat een cijfermatige aanpak een absolute noodzaak is.

Eenvoudig veldonderzoek wordt hier opgevat als veldwerk waarvoor een kijker, een opschrijfboekje en enkele simpele meet- en weeginstrumenten volstaan. Hierin schuilt toch een gevaar omdat het werk zo eenvoudig wordt voorgesteld en dus eigenlijk iedere vogelliefhebber met zo'n veldonderzoek kan beginnen, temeer omdat men daar te maken krijgt met het zoeken en bekijken van nesten. En voor dát werk moet men toch wel goed kennis van zaken hebben.

Weliswaar begint het eerste hoofdstuk met veel waarschuwingen, maar toch... hoe eenvoudig het ook wordt voorgesteld, er zitten in dit werk vele voetangels en klemmen. En daar wijst de auteur zeker voldoende op. Ook de wet komt na de beschrijving van de gedragscode aan de orde.

Hoofdstuk 3 over het nestonderzoek bevat een belangrijk deel van het boek. Ook hoofdstukken over kartering en monitoring ruipennen: leeftijdsbepalingen en individuele herkenning, voedselonderzoek, habitat, bewerking, interpretatie en publicatie van gegevens, organisatie komen in het boek aan de orde.

Waarom veldonderzoek? Onderzoek is soms een passie, maar het moet duidelijk worden waarom je dat onderzoek uitvoert. De zin ervan. Natuurlijk om meer te weten te komen. Waarom? Om bijvoorbeeld een vogelsoort beter te kunnen begrijpen en daardoor beter te kunnen beschermen en te behouden. Is daar alleen veldonderzoek voor nodig? Nee, zeker niet, bepaalde werkwijzen (methoden) kunnen soms later ook bij andere vogelsoorten voor een oplossing zorgen.

Maar ik kan mij voorstellen dat bomen klimmen, als je wat ouder wordt, minder aantrekkelijk wordt. Ik klom vroeger ook in bomen met eigen ontworpen klimijzers en ook ik duvelde vroeger soms wel eens uit een hoge boom. Dat werk is voor jonge, gezonde en gespierde jongelui. Voor deze groep tel je echter ook de sport, het avontuur, de krachtsinspanning mee. Jongelui doen dan wel eens ondoordachte dingen. Daarvoor vinden wij overal in het boek weliswaar voldoende waarschuwingen.

Toch is werken met nesten niet aan iedereen toe vertrouwd. Nesten zijn in vele opzichten kwetsbaar. Het is een teer onderwerp waar niet iedereen even gelukkig mee is.

Van alle twaalf in Nederland broedende stootvogelsoorten worden groeicurves van nestjongen gegeven, zodat deze exact op leeftijd en (vaak) op geslacht kunnen worden gebracht. Deze gegevens zijn uniek.

Voor bosbeheerders is het bij uitdunning en houtkap van belang om te weten de gemiddelde start van leggen van de eieren van de Wespendief begin juni is en dat dit bij de Boomvalk zelfs nog iets later is, maar dat het bij de Sperwer toch ook pas begin mei plaatsvindt.

Hoe lang is de broedtijd en hoe lang blijven de jongen gewoonlijk nog in het nest? Ruim genomen kunnen er van midden maart tot eind juni stootvogels in onze bossen broeden waarbij de nestjongenfase van bijvoorbeeld de Wespendief nog circa 42 dagen duurt.

Behalve een uitgebreide literatuurlijst en een lijst van zogenoemde 'nuttige' adressen nog vijf andere bijlagen met afdrucken van een monitoringformulier, nestkaart, vervolgingsformulier, formulier terugmelding geringde vogel en een zeer uitgebreide bijlage 6 waarin groeicurves en seksebepaling van nestjongen van twaalf stootvogelsoorten in tabelvorm worden weergegeven. Dit boek is niet alleen voor stootvogelliefhebbers een 'must' maar ook bijzonder interessant voor diegenen die een kijkje willen nemen in de keukens van een veldonderzoeker.

Rob G. Bijlsma: Handleiding veldonderzoek Roofvogels. 160 bladzijden, 15 zwartwit- en 6 kleurenfoto's, 13 figuren, 9 tabellen, 8 tekeningen, 6 bijlagen (1997). Uitg. KNNV Uitgeverij, Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht, (030) 233 35 44. Het boek kan worden besteld door overmaking van f 32,50 op girorekening 76 284 ten name van Werkgroep Roofvogels, Appelscha, onder vermelding van 'Handleiding veldonderzoek Roofvogels'.

De werkgroep Roofvogels Nederland heeft nog enkele interessante artikelen te koop en wel de volgende:

Een set met **tien ansichtkaarten** met kleurenfoto's van kiekendieven, Havik, Sperwer, Boomvalk, Buizerd en Torenvalk (zie ook 'Het Vogeljaar' 43 (6): 282, 1995) kosten thans f 7,50 (inclusief verzendkosten).

Het mapje met **acht dubbele kaarten en enveloppen** kost f 10,- (inclusief verzendkosten).

De kaarten kunnen worden besteld door het benodigde bedrag over te maken op girorekening 76 284 ten name van de Werkgroep Roofvogels, Appelscha, onder vermelding 'roofvogelkaarten en/of -mapjes'.

De **kleurenposter** met de Grauwe Kiekendief, waarover u kunt lezen in 'Het Vogeljaar' 45 (1): 19-21, 1997, kost f 5,-. Deze wordt in een koker verzonden en daar moet helaas f 8,- aan postzegels worden opgeplakt. De poster kan daarom worden besteld door f 13,- over te maken op girorekening 76 284 ten name van de Werkgroep Roofvogels, Appelscha, onder vermelding van 'poster'. Misschien handig om samen met iemand anders verscheidene exemplaren tegelijk te bestellen. Tot tien posters blijven de frankeerkosten namelijk f 8,-.

Kop van Havik. Ontwerp (verkleind) van Erik van Ommen voor T-shirt.

Bovendien zijn T-shirts te koop met een mooie havikskop, ontworpen door Erik van Ommen in verscheidene kleuren en maten. Ook zijn in de kleinere maten (S, M en L en voor kinderen vanaf vier jaar) T-shirts met een nest jonge Boomvalkjes verkrijgbaar. Wie hiervoor belangstelling heeft, kan een van de volgende telefoonnummers bellen: (0516) 43 26 60, (0516) 51 25 85 of (0495) 49 34 37.

Nest met jonge Boomvalken. Ontwerp (verkleind) van Bram Rijkse voor T-shirt.

Chromatest voor bodemvruchtbaarheid

Hoe vruchtbaar is de bodem van de tuin, volkstuin? Functioneren de miljoenen micro-organismen in de bodem optimaal? Met een 'eenvoudige' en relatief goedkope test zijn de biologische werking en de kwaliteit van de bodem in de vorm van een chroma visueel te maken. Wanneer de werking van micro-organismen is gestoord, is dat duidelijk op de chroma te zien. Dit kan aanleiding zijn voor activiteiten met het doel de kwaliteit van de bodem te verbeteren maar ook voor nader onderzoek naar ongewenste bodemvreemde stoffen.

Voor nadere informatie of brochure: Agrecol, postbus 151, 2130 AD Hoofddorp, (023) 563 23 05, fax: (023) 564 13 59.

Arkemheen. Een echte polder.

Blijft een der oudste polders van ons land bestaan of wordt het onder de voet gelopen door de onbarmhartige stedenbouw van de gemeente Amersfoort? De rand (Vathorst) van de Polder Arkemheen tussen Nijkerk en Amersfoort dreigt, als er niet met alle kracht tegen wordt geprotesteerd, binnenkort te worden bebouwd. Van deze prachtige polder is op het juiste moment een boek verschenen met een sprekende en sprankelende kleurenfotoserie en informatieve tekst. Een der oudste polders met een gemaal en slingerende slootjes die nog de zelfde weg volgen als toen vroeger het water naar de zee stroomde. Een uniek natuurgebied met een 'ouderwetse' weidevogelbevolking, een magnifiek rustgebied waarover talrijke rapporten hun loflied zingen.

En zoals de auteur schrijft: *'heimelijk verborgen achter de dijk, ligt de laatste eigenzinnige polder grillig en dwars dus vol met leven.'*

Tegelijkertijd met de presentatie van het boek, werd op 2 mei de tentoonstelling over de Polder Arkemheen onder grote belangstelling geopend op Kasteel Groeneveld, het Nationaal Centrum voor Bos, Natuur en Landschap te Baarn. De tentoonstelling is tot 8 september 1997 te bezichtigen (nadere inlichtingen over openstelling: (035) 542 11 43).

Hans van Keken & Henk Ruitenbeek: Arkemheen. Een echte polder. 64 bladzijden, 1 kaart, 6 zwartwit- en 46 kleurenfoto's (1997). Uitg. Koninklijke BDU Uitgeverij B.V., postbus 67, 3770 AB Barneveld, (0342) 49 49 11. Prijs f 19,50.

Broedvogels van Drenthe

Het is nog niet zo heel lang geleden dat de kennis over de vogels in Drenthe ver achterstond bij andere delen van ons land en dat kwam onder meer omdat zich in Drenthe maar weinig vogelmensen ophielden. Mede dank zij de Provincie Drenthe is daar veel verandering in gekomen en nadat in 1985 het eerste provinciale blad 'Drentse Vogels' uitkwam en drie jaar eerder in 1982 het boek 'Vogels van Drenthe' verscheen en de Stichting Werkgroep Avifauna Drenthe in 1978 aan het werk was gegaan. De interesse voor de stootvogels, het kerkuilonderzoek, kortom het is op ornithologisch gebied een bruisende provincie geworden die de achterstand met glorie heeft ingehaald.

Nu veertien jaar nadat 'Vogels van Drenthe' verscheen, opnieuw een boek over de vogels van Drenthe, dit maal over de broedvogels. De resultaten van vijftien jaar broedvogelonderzoek.

Na de hoofdstukken broedvogels en hun biotopen (bos, heide en hoogveen, besloten cultuurland, open grasland, open bouwland, water en moeras, aantalsontwikkeling) een hoofdstuk over de broedvogels van dorpen en steden, daarna het hoofdbestand van het boek: de soortbesprekingen.

Van elke broedvogelsoort is een schatting gemaakt van het aantal broedparen in de provincie, waarna in korte afgemeten teksten de verspreiding, biotoop en aantalsontwikkeling ter sprake komen. Daarna worden 36 vogelsoorten in het

kort genoemd als mogelijke broedvogel, de meeste zijn onregelmatige broedvogels en enkele exoten passerende de revue.

Bij vrijwel elke besproken vogelsoort is een tekening, een verspreidingskaart in kleur, het populatie-aandeel op een schijf en de BMP-index (BMP = Broedvogel Monitoring Project) op een grafiek toegevoegd.

Het is een goed, stevig ingebonden boekwerk, evenwichtig met ook een goed uitgewogen, rustige tekst die niet telkens wordt verstoord door verwijzingen naar literatuur.

Op minder dan eentiende van Nederlands grondgebied broedt driekwart van de Nederlandse Paapjes, meer dan de helft van de Grauwe Klauwieren en een derde van alle Wulpen. Terwijl Appelvink en Boomklever de provincie veroverden, was de Kemphaan de laatste broedplaats in Drenthe aan het verlaten en Nachtzwaluw en Patrijs verdwenen ook. Voor het behoud van de soorten die het moeilijk hebben, worden maatregelen gesuggereerd. Prachtige vogeltekeningen en goed uitgezochte kleurenfoto's van Drentse landschappen en vogels maken het tot een waardevol boekwerk.

Henk van den Brink, Arend van Dijk, Ben van Os & Peter Venema: Broedvogels van Drenthe. 480 bladzijden, 339 figuren (waarvan 85 verspreidingskaarten), 36 tabellen, 43 tekeningen, 47 kleurenfoto's, 6 bijlagen (1996). Uitg. Provincie Drenthe, Stichting Werkgroep Avifauna Drenthe en Sovon Vogelonderzoek Nederland. ISBN 90 232 3181 3. Van Gorcum & Comp. B.V., postbus 43, 9400 AA Assen. Prijs f 75,-.

Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten

In 1984 verscheen een Deense stootvogelgids. Nu is de derde bijgewerkte druk uit 1995 vertaald in het Nederlands. In feite bestaat de gids uit drie delen. Van bladzijde 8 tot en met 54 gaat de auteur in op thema's als voedselkeuze, jachtmethoden, trek, broedbiologie, de gevaren voor de stootvogels in onze samenleving, biotoopveranderingen, jacht en andere gevolgen van directe vervolging.

Het tweede deel beschrijft, gebaseerd op de nieuwste gegevens, van bladzijden 55 tot en met 279 van 46 soorten die in Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten voorkomen, de verspreiding, populatiegrootte, populatie-ontwikkeling, trek, habitat, geluid, broedgedrag, voedsel, jachttechniek en geschat aantal broedparen in tabelvorm per land of gebied met verwachtingen.

Het boek is door de goed geselecteerde kleurenfoto's en duidelijke verspreidingskaart er duidelijk waardevoller door geworden. Jammer dat slechts zelden de plaats en datum van de gemaakte foto in de onderschriften zijn vermeld. Als derde deel volgt van bladzijden 285 tot en met 403 een overzicht per soort van de vliegbeelden. De determinatie van stootvogels is voor een belangrijk deel op de vliegbeelden gebaseerd. Met de illustraties van de vliegbeelden is zeker niet zuinig omgesprongen. Van elke soort is minstens een hele bladzijde vliegbeelden opgenomen. Van de Ruigpootbuizerd zijn bijvoorbeeld niet minder dan 23 vliegbeelden opgeno-

men en van de Roodpootvalk zo'n negentien vliegbeelden. Een uitgebreide tekst behandelt de belangrijkste kenmerken, spanwijdte, proporties, de verschillen tussen de volwassen vogels en die in het jeugdkleed.

Ook worden in acht talen de naam van de soort vermeld en praktisch is dat telkens per soort wordt verwezen naar de beschrijving van de soort in het tweede deel. De gids is een welkome aanvulling in de wereld van de Nederlandstalige gidsen.

Benny Génsbøl: Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. 408 bladzijden, 46 verspreidingskaarten, talrijke kleuren- en zwartwitfoto's, honderden vliegbeelden in kleur (zonder jaar). Vertaling en bewerking Ger Meesters & André J. van Loon. Oorspronkelijke titel *Rovfuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten*. Uitg. Schuyt & Co., postbus 563, 2003 RN Haarlem, (023) 532 54 40. Prijs f 59,50.

Vogels in het stedelijke milieu

Van 1984 tot en met 1990 is door een commissie van de Vogelwerkgroep De Kempen (Stadsvogelproject) de bebouwde kom van Eindhoven op territoriumhoudende vogelsoorten gekarteerd. In deze periode is met een gemiddelde van zeven inventarisaties per jaar circa 3935 hectare onderzocht. Jaarlijks is een deel van de stad gekarteerd. Tijdens de inventarisatieperiode zijn 68 territoriumhoudende vogelsoorten vastgesteld. Van deze soorten wordt de status, algemene gegevens, voorkomen in stedelijk milieu, verspreiding, vergelijking met andere steden, eigenaardigheden in de stad en bedreigingen en beheer behandeld, bovendien is een verspreidingskaartje toegevoegd.

Vogelsoorten die niet territoriumhoudend zijn vastgesteld, zijn niet in dit verslag vermeld.

Een aantal wijken is zelfs jaarlijks gekarteerd. Op deze wijze was het mogelijk eventuele trends vast te stellen.

De stad Eindhoven kenmerkt zich als een dynamisch milieu. Ruige, braakliggende terreinen (de 'open gaten') worden opgevuld met bebouwing, renovatie van oude stadswijken wordt uitgevoerd, bossen en weiden worden geslecht, geëgaliseerd en bebouwd. Er wordt tot dusver weinig aandacht besteed aan de bestaande natuurlijke kwaliteiten. Ecologische structuren handhaven en herstellen is van essentieel belang bij het voortbestaan van planten en dieren. Om een bijdrage te leveren aan een eventuele gemeentelijke planvorming is een Ecologische Rode Lijst opgesteld en een Vogelhoofdstructuurkaart geproduceerd. Van enkele vogelsoorten waarvan het nu juist extra van belang is om meer gegevens te verkrijgen, zoals Huismus, Merel en Gierzwaluw, was het moeilijk de aantallen vast te stellen. Juist voor dergelijke soorten wordt erg veel tijd gevraagd. Een beperkt aantal vogelsoorten heeft men daarom geëxtrapoleerd, om een idee te kunnen geven hoeveel territoria er in die periode aanwezig konden zijn.

Bij de conclusies en aanbevelingen wordt een aantal belangrijke adviezen gegeven die bij het inventariseren in steden goed van pas kan komen. De karteringsmethode van Freek Bloem (zie 'Het Vogeljaar' 22 (3): 784-786) is tijdsbespa-

rend bleken en daarom aanbevelenswaard. De Sovonkartering vergt volgens de auteurs veel meer administratie.

Opmerkelijk zijn de vele volksnamen die bij de soortbesprekingen worden vermeld.

Het boek is van groot belang voor natuurbeschermers en -beheerders en voor onderzoekers die studie verrichten naar natuur en vogels in een bebouwde omgeving. Ook is de uitgave interessant voor beleidsmedewerkers van instellingen die zich bezighouden met het natuurlijk vriendelijk inrichten van stedelijke gebieden.

Pierre L.Th.A. Maréchal & Willem D. Veenhuizen: Vogels in het stedelijke milieu. Inventarisatie Eindhoven. 111 bladzijden, vele kaartjes en vogelminiaturtjes van Huub Ragas, 1 bijlage. Wetenschappelijke Mededeling KNNV nummer 218. (1997). Uitg. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht, (030) 233 35 44. Prijs f 24,50 (voor KNNV-leden f 19,50). Het boek kan worden besteld door f 30,50 (inclusief verzendkosten) over te maken op gironummer 13 028 ten name van KNNV Uitgeverij, Utrecht, onder vermelding 'WM 218, Vogels stedelijk milieu' en uw adres.

Belangrijke Vogelgebieden

Een boekje waarin de belangrijke vogelgebieden in Nederland worden beschreven wordt aangeduid als gids voor vogelkijkers en vogelbeschermers. Het zijn 87 gebieden, waarvan er vijftien-ventig tot de waterrijke gebieden of wetlands worden gerekend. Het zijn gebieden die voor één of meer vogelsoorten van internationale betekenis zijn. In 1994 werd de lijst van internationaal belangrijke vogelgebieden in Nederland al door Vogelbescherming in een rapport gepubliceerd.

In het boekje krijgt men gegevens voorgeschoteld over ligging (met kaartje van ligging in Nederland en een overzichtskaartje van het gebied), oppervlakte, karakteristiek (waarbij veelal enkele vogelsoorten worden genoemd die er soms kunnen worden gezien), bereikbaarheid, eigenaar en beheerder, openstelling, observatiehut, infocentrum, vogellogboek aanwezig of niet, excursiemogelijkheden voor groepen en voor welke vogelsoorten het gebied van internationale betekenis is.

Wie heeft wat aan dit boekje? Dat is diegene die wil weten welke gebieden voor vogels van internationale betekenis zijn. Deze gebieden zullen natuurlijk vogelaars aantrekken maar dan moet men wel wat van vogels afweten. Sommige soorten die men in een bepaald gebied wil zien, zijn daar maar korte tijd en vaak met enig geluk te zien. Men moet dus nauwkeurig de periode kennen wanneer bepaalde soorten daar komen. Bovendien moet men zich realiseren dat ook in eigen omgeving interessante vogelsoorten zijn te zien in vaak zeer belangrijke terreinen die niet op het lijstjes van 87 gebieden voorkomen. Uitgestrekte gebieden zoals Waddeneilanden, de Veluwe of de Waddenzee zijn zo uitgestrekt dat men toch eerst wel nadere informatie moet hebben om te weten waar en wanneer een bepaalde soort daar is aan te treffen. Enige vogelkennis en speurwerk is daarom wel vereist. De 'droge gebieden' komen er dus wat bekaaid af maar daar-

om zijn de duinstreek, Twente, Achterhoek of het noordoostelijke deel van Noord-Brabant er niet minder interessant om. Wil men een bepaalde vogelsoort graag zien dan heeft dit boekje daarvoor voor het gemakkelijk opzoeken geen index. Overigens gaat het dus voor het grootste deel over vogels die graag in of bij water voorkomen. Ter verantwoording zijn op de bladzijden 19 en 20 de criteria vermeld die als leidraad hebben gediend voor de samenstelling van de lijst.

Ton Eggenhuizen & Rita van den Tempel: Belangrijke Vogelgebieden. Gids voor vogelkijkers en vogelbeschermers. 160 bladzijden, kaartjes, zwartwittekeningen van biotopen en vogels van Aart Kalma, geen foto's hoewel wel op het omslag (1996). ISBN 90 5011 092 4. Uitg. Stichting KNNV Uitgeverij, Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht, (030) 233 35 44. Prijs f 24,95 (voor KNNV-leden f 19,95). Te bestellen door overmaking van f 30,95 (inclusief portokosten) op giro 13 028 ten name van KNNV Uitgeverij, Utrecht, onder vermelding van 'bestelling D21 Vogelgebieden'. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Veldgids voor de vogels van Europa

'Weer een nieuwe vogelgids' zal menig vogelliefhebber verzuchten, daarbij overdenkend dat elke vogelgids wel bepaalde voordelen heeft boven de andere.

Twee jaar geleden verscheen deze vogelgids van John Gooders in Groot-Brittannië, waarvan de oorspronkelijke titel niet wordt vermeld.

Het boek behandelt alle vogelsoorten die elk jaar in Europa kunnen worden gezien. Van vrijwel elke soort is een halve en een enkele maal een hele bladzijde gereserveerd met veel illustraties van kleden en vliegbeelden en over het algemeen spaarzame tekst met informatie over status in Europa, kenmerken, geluid, biotoop en vermelding van soorten die veel op de besproken gelijken. Bovendien is per soort een verspreidingskaartje en een kleurkalender toegevoegd.

De inleiding van het boek is vrij uitgebreid en behandelt uiteenlopende onderwerpen zoals vogelnamen, geografisch gebied, vogeldeterminatie, veldaantekeningen, vliegelvorm en patroon, staartpatroon, vorm en grootte van staart en snavel, gedrag en vliegbeeld, verspreiding, roep en zang, veldkenmerken, grootte, structuur, vleugel formule, verenkleedvariaties en habitatgids. Enkele uitklapbare ongenummerde bladzijden verschaffen toegevoegde informatie over herkenning van 'kleine' strandloperijes (acht bladzijden) en over de herkenning van zangers (eveneens acht bladzijden).

Veelal zijn ondersoorten niet van een Nederlandse naam voorzien en er wordt aan sommige ondersoorten geen aandacht besteed.

In verhouding met andere gidsen dus vrij weinig tekst per soort en veel illustraties waarbij het twijfelachtig is of men bij de moeilijk te onderscheiden soorten veel aan de plaatjes heeft. Gemakkelijk is dat met streepjes bepaalde kenmerken van een soort extra zijn aangeduid.

Het gewicht van de gids is beduidend zwaarder dan van de meeste andere gidsen. In de Nederlandse namen is ook de bewerker van de gids zelf verstrikt geraakt, zodat de beschrijving van

de Tortelduif op de oude naam staat terwijl in de index wordt verwezen naar Zomertortel. Bij alle vogelnamen met het voorzetsel 'steppe' is de 'n' weggebleven, terwijl deze bij Notenkraker, Slangenarend en dergelijke is teruggekomen. Kleine foutjes bij de illustraties, zoals bijvoorbeeld bij Kleine Torenvalk en verschrijvingen bij Dikbekfuut en Grote Gele Kwikstaart zijn bij zo'n werk onvermijdelijk.

John Gooders: Veldgids voor de vogels van Europa. 319 bladzijden, circa 1300 illustraties van Norman Arlott en Alan Harris, vertaling en bewerking Ger Meesters (GSM) (1997). Uitg. B.V. Uitgeversmaatschappij Tirion, postbus 309, 3740 AH Baarn, (035) 541 20 50. Prijs f 69,50.

Patrijzen op de rand

De titel dekt de lading van deze brochure van de Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu. De Patrijs is in Nederland met 80-90% in aantal teruggelopen sinds de jaren vijftig. In de meeste veehouderijgebieden zijn ze verdwenen of balanceren ze op de rand van de afgrond. In akkerbouwgebieden zijn ze nog en daar richt deze brochure zich op. De randen van de akkerbouwpercelen, daar gaat het om.

Daar leven de Patrijzen, daar liggen de kansen. De brochure beschrijft de mogelijkheden van natuurvriendelijk randenbeheer op akkerbouwbedrijven. Deze zijn gedurende een vijftigjarig experiment getest op bedrijven verspreid door het land. Natuurvriendelijk randenbeheer is goed voor de Patrijs, maar ook voor Veldleeuwerik, Gele Kwikstaart, Geelgors, Torenvalk, de dagvlinders en de akkerflora.

I. Corten, J. van der Horst & W. Maris: Patrijzen op de rand, natuurvriendelijk randenbeheer op akkerbouwbedrijven. 19 bladzijden, 65 kleurenfoto's (zonder jaar). Uitgave Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu (SBNL). Verkrijgbaar bij SBNL tegen verzendkosten, telefoon (0343) 57 75 77.

Themanummer over Dwergstern

Het Noordhollandse vogelblad 'De Graspieper' heeft een themanummer (jaargang 16 (4): 105-148, februari 1997) over de Dwergstern in Noord-Holland uitgegeven.

Het nummer houdt nauw verband met het Actieplan Dwergstern waarvoor Vogelbescherming in 1993 een geldinzameling heeft georganiseerd en er werd een actierapport uitgegeven.

Sommigen die deze actie hebben gesteund, hadden al eens wat nadere informatie verwacht over het verloop van deze actie. Gelukkig dat daarover nu toch een tipje van de sluier is opgelicht. Het actieplan heeft onder meer tot doel een stabiel aantal van minimaal zeshonderd broedparen (waarvan 200 à 300 broedparen in het Waddengebied) in ons land te krijgen. Daarvoor zullen minimaal veertig geschikte broedplaatsen paraat moeten worden gehouden om Dwergsternen te kunnen herbergen. Nu de termijn van de actie zo goed als is afgelopen, lijkt het er naar uit te zien dat het gewenste aantal broedparen niet wordt gehaald.

Mede daarom is het van bijzonder belang dat hernieuwde aandacht voor de Dwergstern via dit themanummer wordt gevraagd.

De volgende artikelen zijn in dit nummer opgenomen: broedbiologie en voedsel van de Dwergstern, trek en overwintering in Nederland, broedende Dwergstern in het Nederlandse Waddengebied, bescherming van de Dwergstern op Texel, de Dwergstern en de Vogelwet, Actieplan Dwergstern en een literatuuroverzicht.

Of wij over overwintering mogen spreken op grond van enkele oktoberwaarnemingen lijkt wel wat gewaagd. Daarvoor zouden verscheidene exemplaren langdurig in het zelfde gebied moeten worden waargenomen. Voor Noord-Holland blijkt nu alleen Texel als broedgebied door de Dwergstern te zijn gekozen. Er zijn besprekingen gaande om bij Den Helder een nieuw broedgebied te creëren. Op Neeltje Jans aan de Oosterscheldemonding is in 1996 uitvoerig onderzoek verricht naar het gedrag van de Dwergstern. Bovendien zijn er plannen tot de uitgave van een folder en het realiseren van beschermingsprojecten langs de West-Atlantische trekroute, waarvan een deel reeds is uitgevoerd.

Mark Hoekstein, Ton Eggenhuizen, Adriaan J. Dijkse, Ben Koks, Giel Witte, Andri Binsbergen & Peter van der Linden in themanummer van 'De Graspieper' jaargang 16, nummer 4, februari 1997, orgaan van de Stichting Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland (SVN). 144 bladzijden. Deze speciale uitgave is verkrijgbaar door overmaking van f 7,50 op postgiro 2 229 714 ten name van Stichting Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland, Amstelveen, onder vermelding van 'Dwergsternspecial Graspieper'. 'De Graspieper' verschijnt vier maal per jaar en een abonnement voor 1997 kost f 19,50 (inclusief het themanummer over de Dwergstern).

Where to watch birds in Kent, Surrey & Sussex

De vogelaar die enige tijd in een bepaalde streek in Engeland denkt te verblijven en van plan is daar dan ook vogels te bekijken, kan zeker zijn van de steun van een prima lokale gids: 'Where to watch birds in...', die hem snel openbaart waar hij in zijn streek moet zijn voor welke soorten en hoe hij daar moet komen. Hoewel het niet zo is dat aan de overkant van de Noordzee ieder gehucht zijn birdsite-guide bezit, heeft de lijst inmiddels wel een respectabele lengte bereikt. Het is ondoenlijk deze gidsen stuk voor stuk voor het voetlicht te halen, hoewel de vogelaar/Engelandvaarder er goed aan doet zich vooraf te vergewissen wat er voor zijn reisdoel(en) aan gidsen bestaan, want daaraan kan hij machtig veel plezier beleven.

Een uitzondering maken wij voor de graafschappen rond Londen, een voor de hand liggend reisdoel. 'Where to watch birds in Kent, Surrey & Sussex' heeft inmiddels zijn derde druk sinds 1987 achter de rug. Recensent raadt ieder aan die gelegenheid heeft rond Londen op excursie te gaan, dit driehonderd bladzijden tellende boek bij zich te hebben. Tientallen aantrekkelijke vogel(aars)plaatsen passeren de revue, waarbij kan worden gerekend op verrassingen. De auteurs behandelen de biotoop per locatie, de te verwachten soorten per seizoen, het beste tijdstip voor bezoek en hoe de locatie te bereiken is. Er is een overvloed aan kaartjes en plezierige

pentekeningen van karakteristieke vogelsoorten. Het boekje sluit af met een systematische lijst over de status van de in het behandelde gebied waargenomen vogelsoorten, de betekenis van het gebruikte 'vogelaarsjargon', nuttige adressen en een index van zowel alle in de tekst genoemde vogelsoorten als plaatsnamen.

GLO.

Don Taylor, Jeffery Wheatley & David Burges: *Where to watch birds in Kent, Surrey & Sussex*. Derde druk. 300 bladzijden (1997). Met kaartjes en geïllustreerd door David Beadle, David Boys, David Nurney, John Reaney en Jan Wilczur. Uitgever Christopher Helm, A & C Black, 35 Bedford Row, Londen WC1R 4JH, Engeland. Prijs £ 12,99.

Snelzoek-natuurgids: Vogels

Een klein zakboekje met afbeeldingen van meer dan tweehonderd vogelsoorten en weinig tekst moet iemand die weinig vogelkennis heeft, in staat stellen een niet al te ongewone, waargenomen vogel op naam te brengen. Via een systeem van kleurbalken en symbolen die de relatieve grootte van de vogel aangeven, moet men in staat worden geacht de soort snel te kunnen bepalen. De indeling is groen voor stad, tuin, park en bos, geel voor akker- en weidegrond, heide, binnenwateren en ruige terreinen, blauw voor de wadden, slikken, strand en zee, grijs voor soorten die veel op elkaar lijken.

De ruimte voor de beschrijvingen is helaas niet volledig benut.

Mike Lambert & Alan Pearson: *Snel-zoek natuurgids 'Vogels'*. 128 bladzijden, vele kleurafbeeldingen (MXMI-II). Vertaling A.L. Terweyden-de Bruijn. Uitg. Uitgeverij Elmar, Delftweg 147, 2289 BD Rijswijk Z.-H., (015) 212 36 23. Prijs f 10,-.

De 'easy' Vogelgids van heel Europa

De 'easy' Vogelgids wordt aangeprezen als de 'enige gids voor alle leeftijden'. In zekere zin is dat ook zo omdat al die zeldzame en weinig voorkomende vogelsoorten in de gids niet zijn opgenomen. Per soort en soms per twee soorten die nauw verwant zijn aan elkaar worden, twee tegenover elkaar liggende bladzijden gebruikt. Aan de linkerzijde tekeningen waarbij met vlagloze pijlen wordt aangegeven waar zich de belangrijkste kenmerken bij de vogel bevinden en een onconventionele beschrijving met wat opmerkelijke informatie of karakteristieken over de soort. Aan de rechterzijde een goede kleurenfoto en een korte beschrijving waar en wanneer en in welke biotoop de soort is te verwachten. Bovendien een wat klein verspreidingskaartje en in een gekleurd kadertje aangegeven met welke soorten verarring mogelijk is. De tekeningen zijn zodanig getekend dat ze goed functioneren in samenhang met de foto's, die royaal van formaat zijn. Daarbij moet worden aangetekend dat het verblijvend is dat daarbij nauwelijks nestfoto's zijn gebruikt. Over het algemeen is de gids niet te vergelijken met de vogelgidsen die het meest in gebruik zijn. Silhouettes geven enig idee van de grootte van de soort aan.

Hier en daar wordt de vertaling wat weinig aangepast aan het voorkomen in de Nederlandstalige gebieden en wat al te letterlijk genomen. Zo

wordt bij de Paarse Strandloper gesproken over een gespecialiseerde biotoop: de rotsige kusten. Maar daarbij wordt niet vermeld dat ze bij ons wel voorkomen maar dan op basaltblokken, strekdammetjes, pieren en dergelijke aan onze kusten. Bij de Staartmees wordt gewezen op de zwarte oogstreep, maar niet vermeld dat de witkoppige Staartmezen bij ons ook wel kunnen worden gezien. De Zwarte Specht heeft een ovaal nestgat. Het is jammer dat bij de vermelding over het voorkomen niet altijd even duidelijk wordt of men de soort in Nederland en België algemeen kan tegenkomen of dat ze maar zelden kunnen worden gezien. Enkele soorten, zoals de Grote Karekiet, ontbreken. Maar in het kort worden 36 soorten afgebeeld en beschreven die zeldzaam, plaatselijk of verborgen voorkomen. Daarbij worden ook in deze gids de Roodkeelduiker, Geoorde Fuut, Purperreiger, Roerdomp, Havik, Strandleeuwerik, Blauwborst en Blijflister gerekend. De slappe kافت van de paperback zal bij veelvuldig gebruik er spoedig verfromfaad uitzien.

Rob Hume, Peter Hayman & Richard Allen: *De 'easy' Vogelgids van heel Europa*. 384 bladzijden, vele kleurentekeningen, kleurenfoto's en kaartjes (1997). Vertaling Dick van Ouwkerk v.o.f. Originele titel *The Shell Easy Bird Guide*. Uitgeverij Elmar, Delftweg 147, 2289 BD Rijswijk, Z.-H. (015) 212 36 23. Prijs f 39,50.

Natuur en Milieu en 12 provinciale milieufederaties presenteren jubileumtijdschrift

Op 15 april 1997 zijn in Utrecht de jubileumfeestviteiten van het 25-jarig bestaan van de Stichting Natuur en Milieu en de twaalf provinciale milieufederaties van start gegaan. Ria Beckers, voorzitter van de Stichting Natuur en Milieu, heeft het eerste exemplaar van een speciale jubileumuitgave aangeboden aan vier actieve vrijwilligers uit de milieubeweging. De uitgave is een gezamenlijk nummer van de afzonderlijke tijdschriften van Stichting Natuur en Milieu en de twaalf provinciale milieufederaties.

Het jubileumtijdschrift schetst de successen van een brede kleurrijke en actieve beweging die haar idealen hooghoudt in een verzakelijke maatschappij. Het beeld wordt bevestigd door uitspraken van zestig 'buitenstaanders' uit wetenschap, bedrijfsleven, vakorganisaties en overheid. Deze uitspraken zijn gedaan naar aanleiding van een samen met Vereniging Milieudefensie georganiseerde enquête. Als grootste succes van de milieu-organisaties noemen de geënquêteerden het breed ontwikkelde milieubewustzijn onder de Nederlandse bevolking in de afgelopen 25 jaar. In een eigen 'hitparade' laten de milieu-organisaties zien wat zij zelf als de grootste successen hebben ervaren in de strijd voor een beter milieu; de aansluitende tipparade geeft de gewenste successen weer.

Verder in het blad, waarvan Z.K.H. prins Claus het voorwoord heeft geschreven, een felicitatie van milieuminister Margaretha de Boer, bijdragen van de economen Jan Pen en Bob Goudzwaard, Europarlementariër Hanja Maji-Weggen, hoofd Chaos van Ex'tent Eckart Wint-

zen, bedrijfsdirecteur Izaak van Melle, voorzitter Friese Elf Steden en It Fryske Gea Henk Kroes, publicist Geert Mak en vegetatiekundige Victor Westhoff.

Vrijwilligers vormen nog altijd de basis van de milieubeweging. Vandaar dat een aantal lokale milieu-organisaties in het blad worden geportretteerd.

J. Both, R. Hoekstra, M. Jehae (eindredactie) & H. Krommeijer: Jubileumnummer: 25 jaar Natuur en Milieu en de 12 provinciale Milieufederaties. 78 bladzijden (waarvan 23 bladzijden advertenties), kleurenfoto's (1997). Adres redactie en administratie: Donkerstraat 17, 3511 KB Utrecht, (030) 233 13 28. ISSN 0166-2570. Uitgever Stichting Natuur en Milieu en de 12 provinciale Milieufederaties. Prijs f 10,-. Te bestellen bij Milieubook, Amsterdam, (020) 624 49 89.

Voorjaarstrek bij Breskens 1996

Na de eerste 'sobere brochure' over de Telpost Breskens van vorig jaar (zie 'Het Vogeljaar' 44 (3): 128) is een tweede publicatie van de Telgroep Breskens verschenen over de voorjaarstrek bij Breskens in 1996. Nu in fraai stevig omslag staan de 32 bladzijden vol informatie over de spectaculaire voorjaarstrek bij Breskens met het accent op 1996. Opgenomen zijn onder meer de geschiedenis van de telpost, jaartotalen en fenologie 1990-1996, dagrecords, de voorjaarstrek in 1996, speciale hoofdstukken over Zwartkopmeeuw en Gierzwaluw, topdagen gememoreerd en dergelijke.

Telgroep Breskens publicatie nummer 2, april 1997, 32 bladzijden. Te bestellen door overmaking van f 8,- op girorekening 76 442 ten name van P.L. Meininger, 4384 KM Vlissingen, onder vermelding van 'Breskens' of f 10,-, of Bfr. 200 in envelop naar Peter Meininger, Lisztlaan 5, 4384 KM Vlissingen, Nederland, (0118) 67 23 31.

Risico's van bodemverontreiniging

De map 'Risico's van bodemverontreiniging voor gezondheid en milieu' is als tweede herziene versie verkrijgbaar. De veranderingen in de Wet Bodemverontreiniging maakten aanpassing en bewerking noodzakelijk. Als opdracht van de Stichting Nederland Gifvrij is de uitvoerige studie van de Wetenschapswinkel Biologie van de Universiteit van Utrecht gepubliceerd ten behoeve van woon- en milieugroeperingen. De goed leesbare studie omvat vijftien hoofdstukken waarin op duidelijke wijze zowel begrippenuitleg als voor- en achtergrondinformatie wordt verstrekt. De in verschillende groepen ingedeelde stoffenkaarten bevatten specifieke informatie over de stoffen zelf, de eigenschappen, blootstellingsrisico's, gezondheidseffecten, milieu-effecten én de wettelijke normen.

Hoewel de map zeker ook een groot aantal ecotoxicologische en slecht aan het milieu aangepaste aspecten van organismen onbescreven laat, kan de werkmap, gezien de genoemde doelgroepen, van groot belang zijn. Wanneer wij echter de andere doelgroep bekijken, de 'deskundigen' van overheidswege, dan ligt hier een gemiste kans. Met name bij die 'deskundigen' die de mogelijke gevolgen van zekere achtergrondverontreinigingen voor voedselketens niet in hun rapporten en adviezen betrekken. De ge-

volgen van de beschikbaarheid van chemische stoffen in het milieu voor organismen wordt nog steeds sterk onderschat.

P.M.

Sander Voormolen, Mariëlle Winkler & Herma Roebertsen: Risico's van bodemverontreiniging voor gezondheid en milieu, handleiding, versie 2.0 (1997), 52 bladzijden en stofgroep gerichte informatiekaarten. Te bestellen onder vermelding van 'Risico's van bodemverontreiniging voor gezondheid en milieu' bij de Wetenschapswinkel Biologie, Universiteit Utrecht, Faculteit Biologie, Padualaan 8, 3584 CH Utrecht, (030) - 253 73 63, fax: (030) 253 57 95). Prijs f 25,-.

Vogelreisverslag Elbe, Müritz, Hiddensee, Usedom, Rügen en Falsterbo

In 1996 werd voor de derde achtereenvolgende maal door de KNNV-Vogelwerkgroep Epen-Heerde een vogelreis georganiseerd. Van 28 september tot en met 6 oktober 1996 werd achtereenvolgens een bezoek gebracht aan de Elbe, Müritz, Rügen, Hiddensee, Usedom, Falsterbo en opnieuw Elbe.

Dit verslag van een vogelreis wijkt af van de gangbare verslagen van deze vogelwerkgroep, omdat ook aandacht wordt besteed aan andere aspecten die een reis naar deze gebieden de moeite waard maken.

Het verslag bevat dertig bladzijden, kaartjes en zwart-witfoto's. Redactie: Adrie Hottinga en Wim van Waveren Hogervorst.

Voor belangstellenden is dit reisverslag verkrijgbaar voor f 10,- (inclusief portokosten) bij reisleader Harry van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe, (0578) 61 51 14, postgironummer 6 67 69 34.

Model voor gebruik van groene ruimte in stadslandschappen

Het 'groen' moet, gezien de demografische ontwikkelingen, meer en meer worden gepland. De gemiddelde recreërende Nederlander verbleef tot voor kort twee uren of langer per keer in het 'groen'. Maar er ligt inmiddels een sterke tijdsdruk op mensen en er is veel concurrentie met andere recreatievormen. Het blijkt dat de mensen steeds vaker, als tussendoortje, drie kwartiertjes 'groen' kunnen recreëren, dat wil zeggen inclusief de heen- en terugweg. Hoewel de auteurs nog een aantal rapporten en onderzoeken moesten doorlopen, brengen wiskundige interpretaties en veldonderzoek in Utrecht, heel wat zaken aan het licht die planologisch van groot belang zijn. Niet alleen woon- en recreatiedeskundigen of politici zouden kennis moeten nemen van deze studie, zeker ook (stads-)ecologen en natuur- en milieugroepen.

Bervaes, J.C.A.M., H.J.J. Kroon, G.F.P. Martakis & D.C. van der Werf: Een model voor het gebruik van de groene ruimte in stadslandschappen (Fase I) (1996). 100 bladzijden, met kaarten in kleur, tabellen en figuren, inclusief 10 bijlagen en literaturopgave. Te bestellen door overschrijving van f 51,- op postgironummer 948 540 of banknummer 53.91.05.988 ten name van Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (EBN-DLO), Wageningen, onder vermelding van 'IBN-rapport 246'.